مجله برنامه و بودجه، شمارهٔ ۱۲، ص. ۵-۱۱.

گزارش دکتر حمید میرزاده، معاون رئیس جمهور و رئیس سازمان برنامه و بودجه، به مقام محترم رئیس جمهوری درباره یافته‌های سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال ۱۳۷۵

این گزارش، تصویر کلی و مستندی از وضعیت کنونی جمعیت و مسکن در ایران به‌شمار می‌رود که در آن، مقایسه تطبیقی سالهای ۱۳۵۵ و ۱۳۶۵ نیز برای بسیاری از شاخصها صورت گرفته است. بدین روی، مطالعه آن را به کارشناسان، پژوهشگران و دیگر علاقه‌مندان توصیه می‌نماییم.

حاصل اجرای سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال ۱۳۷۵ که با توجه به ویژگیهای آن از موفقترین سرشماریهای عمومی کشور می‌باشد، فراهم آوردن سه پایگاه مهم اطلاعاتی و داده‌های دقیق آماری است که از ضرورتهای برنامه‌ریزیهای کلان، بخشی و منطقه‌ای در افقهای بلندمدت، میان‌مدت و کوتاه‌مدت به‌شمار می‌رود و امید است که در کنار طرحهای بی‌شماری که به تدبیر و اراده رئیس محترم جمهوری آغاز شده و به ثمر نشسته‌اند، و نیز زیربناها و ساختارهای اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی پدید آمده، زمینه‌ساز آینده‌ای بهتر و افقهای روشنتری برای ایران اسلامی باشد.

شایان ذکر است که با طرح و بهره‌گیری از یک نظام اجرایی مکانیزه، استخراج اطلاعات و

گزارشهای متنوع آماری این سرشماری در مدتی کوتاه و با سرعتی چشمگیر انجام گرفته که با توجه به جامعیت و استحکام آن، زیربنای استواری برای برنامه‌ریزیهای آینده فراهم شده است.

خوشبختانه، نتایج حاصل از سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال ۱۳۷۵ بیش از پیش موفقیت برنامه‌های عمران و سازندگی جمهوری اسلامی ایران، به ویژه برنامه‌های توسعه تدوین‌شده از سوی رئیس محترم جمهوری اسلامی ایران را نمایان ساخته و تداوم و اعتلای موفقیتهای حاصل را نوید می‌دهد. در اینجا، به اختصار، برخی از مهمترین یافته‌ها را با انجام مقایسه‌ای تطبیقی به عرض می‌رسانم.

۱. جمعیت و نرخ رشد آن

براساس سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال ۱۳۵۵، جمعیت کشور در آبانماه این سال ۳۳۷۰۸۷۴۴ نفر بوده است که مطابق سرشماری عمومی سال ۱۳۶۵ به ۴۹۴۴۵۰۱۰ نفر و طبق سرشماری سال ۱۳۷۵ به ۶۰۰۵۵۴۸۸ نفر افزایش یافته است. بر این اساس، متوسط رشد جمعیت کشور از ۲/۷ درصد در دوره ۱۳۴۵-۱۳۵۵ به ۳/۲ درصد در دوره ۱۳۵۵-۱۳۶۵ افزایش یافته، اما مجدداً با اتخاذ سیاستهای جمعیتی مناسب به ۱/۹۶ درصد در دوره ۱۳۶۵-۱۳۷۵ کاهش یافته است (جدول ۱).

۲. ترکیب سنی جمعیت

توزیع جمعیت کشور بر حسب گروههای سنی ۵ ساله نشان می‌دهد که در سال ۱۳۵۵، بیشترین سهم تعداد جمعیت با ۱۶/۱ درصد مربوط به گروه سنی ۰-۴ ساله بوده که این نسبت در سرشماری سال ۱۳۶۵ به ۱۸/۲۹ درصد افزایش یافته است، لیکن در سال ۱۳۷۵، سهم این گروه به ۱۰/۲۶ درصد رسیده است. درسال ۱۳۷۵، گروه سنی ۱۰-۱۴ ساله، با ۱۵/۳ درصد، بیشترین سهم را در ترکیب سنی جمعیت کشور داشته است. همچنین کمترین سهم جمعیت در سرشماری سال ۱۳۵۵ و ۱۳۶۵ در گروه ۶۵ ساله و بیشتر، به ترتیب، با ۳/۵ و ۳/۰۴ درصد بوده که در سرشماری سال ۱۳۷۵، این رقم به ۴/۴ درصد افزایش یافته است. میانه سنی جمعیت از ۱۷/۴ سال در سال ۱۳۵۵، به ۱۷ سال

در سال ۱۳۶۵، و ۱۹/۴ سال در سال ۱۳۷۵ افزایش یافته است.

۳. توزیع جمعیت کشور در نقاط شهری و روستایی

جمعیت شهری کشور، در سال ۱۳۵۵، معادل ۱۵۸۵۴۶۸۰ نفر بود که با رشد متوسط سالانه ۳/۴ درصد، به ۲۶۸۴۴۵۶۱ نفر در سال ۱۳۶۵ افزایش یافته است. در دههٔ اخیر، رشد متوسط جمعیت شهری، به ۳/۲ درصد در سال تقلیل یافته و کل جمعیت شهری به ۳۶۷۸۸۰۷۸ نفر رسیده است.

نسبت جمعیت شهری به کل جمعیت، از ۴۷/۰۳ درصد در سال ۱۳۵۵، به ترتیب، به ۵۴/۳ و ۶۱/۲ درصد در سالهای ۱۳۶۵ و ۱۳۷۵ افزایش یافته است. مقایسه این ارقام، حکایت از گرایش بیشتر به شهرنشینی در کشور دارد.

در مجموع، افزایش شهرنشینی در سه مقطع مورد بررسی (۱۳۵۵، ۱۳۶۵ و ۱۳۷۵) ناشی از عواملی از قبیل بالا بودن نرخ مهاجرت از روستا به شهر، تبدیل نقاط روستایی به شهری (به عنوان مثال، نقاط شهری از ۴۹۶ شهر در سال ۱۳۶۷، به ۶۱۴ شهر در سال ۱۳۷۵ افزایش یافته است)، الحاق روستاها به شهرها و ادغام آبادیها بوده است.

۴. توزیع استانی جمعیت

طبق سرشماری سال ۱۳۵۵، استان تهران با ۵۷۷۳۰۰۰ نفر جمعیت، بیشترین سهم را در جمعیت کشور (۱۸/۶۳ درصد) و استان کهکیلویه و بویراحمد، با ۲۴۴۳۷۰ نفر جمعیت (۰/۷ درصد) کمترین سهم از جمعیت را داشته‌اند. مطابق سرشماری سال ۱۳۶۵ نیز استان تهران با ۸۷۵۴۷۳۶ نفر جمعیت (۱۷/۷۱ درصد) بیشترین سهم و استان ایلام با ۳۸۲۰۹۱ نفر (۰/۸ درصد) کمترین جمعیت را داشته‌اند. براساس سرشماری سال ۱۳۷۵، استان تهران با ۱۱۱۷۴۲۲۸ نفر جمعیت (۱۸/۶۳ درصد) و استان ایلام با ۴۸۶۹۵۸ (۰/۸ درصد) همچنان بیشترین و کمترین سهم از جمعیت کشور را داشته‌اند.

همچنین بر خلاف دوره ۱۳۵۵-۱۳۶۵ که روند مهاجرت از استانهای جنوب و جنوب‌غربی به سوی سایر استانها بوده، در دورهٔ ۱۳۶۵-۱۳۷۵ روند مهاجرت معکوس گردیده و بخش عمده‌ای از مهاجران به محل اقامت قبلی خود بازگشته‌اند. نمود عینی آن در سهم جمعیت استان خوزستان

به‌وضوح مشهود است، به طوری که سهم این استان از ۵/۴۲ درصد در سال ۱۳۶۵، به ۵/۶۹ درصد در سال ۱۳۷۰ و ۶/۱۸ درصد در سال ۱۳۷۵ رسیده است.

۵. بُعد خانوار

براساس نتایج سرشماری عمومی سال ۱۳۵۵، متوسط تعداد افراد خانوار در سال ۱۳۵۵، معادل ۵ نفر بوده که در سالهای ۱۳۶۵ و ۱۳۷۵، به ترتیب، به ۵/۱ نفر و ۴/۷ نفر رسیده است. کاهش بُعد خانوار در سالهای بعد از جنگ تحمیلی، ناشی از کاهش چشمگیر نرخ باروری و زاد و ولد و تغییر در چگونگی شمارش اعضای خانوار دسته‌جمعی بوده‌است (جدول ۵).

۶. نرخ باسوادی

نرخ باسوادی جمعیت ۶ ساله و بیشتر کشور در سال ۱۳۵۵، ۴۷/۵ درصد بود که به ۶۱/۷۸ درصد در سال ۱۳۶۵ افزایش یافت. این نرخ، در سال ۱۳۷۵، به ۷۹/۵ درصد رسیده است.

مقایسه ارقام مذکور نشان می‌دهد که نرخ باسوادی، طی دو دهه گذشته، به‌ترتیب، از رشدی معادل ۱۷/۵ و ۱۴/۳ درصد برخوردار بوده است.

افزایش نرخ باسوادی در مناطق روستایی در دو دهه اخیر بسیار قابل توجه بوده، به طوری که این نرخ، از ۳۰/۵ درصد در سال ۱۳۵۵، به ۴۸/۴ درصد در سال ۱۳۶۵ و ۶۹/۶ درصد در سال ۱۳۷۵ افزایش یافته است (جدول ۶).

در مناطق شهری، نرخ باسوادی از ۶۵/۵ درصد در سال ۱۳۵۵، به ۷۳/۱ درصد در سال ۱۳۶۵ و ۸۵/۷ درصد در سال ۱۳۷۵ رسیده است.

۷. جمعیت ۱۰ ساله و بیشتر خانه‌دار

جمعیت ۱۰ ساله و بیشتر خانه‌دار کشور در سال ۱۳۵۵، ۷۷۰۶۹۰۲، درسال ۱۳۶۵، ۱۱۱۶۹۷۶۹ نفر، و در سال ۱۳۷۵، ۱۳۱۹۳۳۱۸ نفر بوده است.

۸. اشتغال و بیکاری

در سال ۱۳۵۵، از کل جمعیت فعال دهساله و بیشتر کشور، ۸۹/۸۲ درصد شاغل و ۱۰/۱۷ درصد

بیکار جویای کار بوده‌اند که این ارقام در سال ۱۳۶۵، به ترتیب، ۸۵/۸۱ درصد شاغل و ۱۴/۱۹ درصد بیکار جویای کار، و در سال ۱۳۷۵، ۹۰/۹۲ درصد شاغل و ۹/۰۸ درصد بیکار جویای کار می‌باشد. مقایسه ارقام سال ۱۳۷۵ با ارقام سرشماریهای ۱۳۵۵ و ۱۳۶۵، مبین افزایش نسبت شاغلان و کاهش نسبت بیکاران می‌باشد. به طوری که نرخ بیکاری، از ۱۰/۱۷ درصد جمعیت فعال در سال ۱۳۵۵، به ۱۴/۱۹ درصد در سال ۱۳۶۵ رسیده، لیکن با کاهش چشمگیر بیکاری به ۹/۰۸ درصد در سال ۱۳۷۵ تقلیل یافته است (جدول ۷).

از نظر توزیع بین بخشی، در سال ۱۳۷۵، ۲۳ درصد جمعیت شاغل ۱۰ ساله و بیشتر در بخش کشاورزی، ۳۰/۷ درصد در بخش صنعت، ۴۴/۵ درصد در بخش خدمات اشتغال دارند.

۹. مسکن

در سال ۱۳۵۵، به طور متوسط، در هر واحد مسکونی، ۱/۲۶ خانوار اقامت داشته‌اند که این رقم در سال ۱۳۶۵ به ۱/۱۶ و در سال ۱۳۷۵ به ۱/۱۴ خانوار کاهش یافته است.

همچنین در سال ۱۳۵۵، به طور متوسط، در هر واحد مسکونی، ۶/۲۸ نفر اقامت داشته‌اند که این رقم در سال ۱۳۶۵ به ۵/۹۲ و در سال ۱۳۷۵ به ۵/۴۸ نفر کاهش یافته است.

در سال ۱۳۵۵، هر واحد مسکونی، به طور متوسط، ۳/۰۹ باب اتاق دارا بوده که این رقم در سال ۱۳۶۵ به ۳/۴۸ و در سال ۱۳۷۵ به ۳/۸۲ باب اتاق افزایش یافته است.

۱۰. میزان برخورداری از تسهیلات رفاهی

در سال ۱۳۵۵، تنها ۶/۷ درصد از خانوارهای کشور دارای تلفن بوده‌اند که این نسبت در سال ۱۳۶۵ به ۱۰/۹ درصد و در سال ۱۳۷۵ به ۳۲/۸ درصد افزایش یافته است.

در سال ۱۳۵۵، تنها ۵۱/۹ درصد از واحدهای مسکونی دارای آب لوله کشی بوده‌اند که این نسبت در سال ۱۳۶۵ به ۷۴/۶ درصد ودر سال ۱۳۷۵ به ۸۷/۵ درصد افزایش یافته است.

در سال ۱۳۵۵، کمتر از ۵۰ درصد واحدهای مسکونی (یعنی ۴۸/۲ درصد) دارای برق بوده‌اند که این رقم در سال ۱۳۶۵ به ۸۴/۱ درصد و در سال ۱۳۷۵ به بیش از ۹۵ درصد افزایش یافته است.

جدول ۱. جمعیت کل کشور و متوسط رشد سالیانه آن طی سالهای ۱۳۵۵-۱۳۷۵

عنوان	سال ۱۳۵۵	سال ۱۳۶۵	سال ۱۳۷۵
جمعیت	۳۳۷۰۸۷۴۴	۴۹۴۴۵۰۱۰	۶۰۰۵۵۴۸۸
متوسط رشد سالیانه	۲/۷۰	۳/۲۰	۱/۹۶

جدول ۲. ترکیب جنسی جمعیت طی سالهای ۱۳۵۵-۱۳۷۵

سال / جنسیت	سال ۱۳۵۵	سال ۱۳۶۵	سال ۱۳۷۵
زنان	٪ ۴۸/۵	٪ ۴۸/۹	٪ ۴۹/۲
مردان	٪ ۵۱/۵	٪ ۵۱/۵	٪ ۵۰/۸

جدول ۳. جمعیت نقاط شهری کشور و متوسط رشد شهرنشینی طی سالهای ۱۳۵۵-۱۳۷۵

شرح / سال	جمعیت	متوسط رشد سالیانه
۱۳۵۵	۱۵۸۵۴۶۸۰	۳/۴
۱۳۶۵	۲۶۸۴۴۵۶۱	۳/۴۷
۱۳۷۵	۳۶۷۸۸۰۷۸	۳/۲۰

جدول ۴. جمعیت نقاط روستایی کشور و متوسط رشد سالیانه آن طی سالهای ۱۳۵۵-۱۳۷۵

شرح / سال	جمعیت	متوسط رشد سالیانه
۱۳۵۵	۱۷۸۵۴۰۶۴	۲/۴
۱۳۶۵	۲۲۶۰۰۴۴۹	۱/۲۱
۱۳۷۵	۲۳۱۸۴۲۸	۰/۲۶

جدول ۵. متوسط تعداد افراد خانوار طی سالهای ۱۳۵۵-۱۳۷۵

(نفر)

شرح / سال	۱۳۵۵	۱۳۶۵	۱۳۷۵
مناطق شهری	۴/۸	۴/۸۴	۴/۵۶
مناطق روستایی	۵/۲	۵/۴۵	۵/۲۰
کل کشور	۵	۵/۱	۴/۷

جدول ۶. نرخ باسوادی جمعیت ۶ ساله و بیشتر طی سالهای ۱۳۵۵-۱۳۷۵

(درصد)

شرح / سال	۱۳۵۵	۱۳۶۵	۱۳۷۵
مناطق شهری	۶۵/۵	۷۳/۱	۸۵/۷
مناطق روستایی	۳۰/۵	۴۸/۴	۶۹/۶
کل کشور	۴۷/۵	۶۱/۷۸	۷۹/۵۱

جدول ۷. وضعیت اشتغال و بیکاری طی سالهای ۱۳۵۵-۱۳۷۵

(درصد)

شرح / سال	۱۳۵۵	۱۳۶۵	۱۳۷۵
جمعیت شاغل	۸۹/۸۲	۸۵/۸۱	۹۰/۹۲
جمعیت بیکار جویای کار	۱۰/۱۷	۱۴/۱۹	۹/۰۸